

Yavaş, D. & Alkan, F. (2022). Bursa Gâlle Hanı'nın mimarı Koca Sinan mı?. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(43), 821-849.

DOI: 10.21550/sosbilder.1034643
Araştırma Makalesi / Research Article

BURSA GÂLLE HANI'NIN MİMARİ KOCA SİNAN MI?

Doğan YAVAŞ*
Fikret ALKAN**

Gönderim Tarihi / Sending Date: 9 Aralık / December 2021

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 7 Mart / March 2022

ÖZET

Bursa'da yer alan Ali Paşa Kervansarayı, Mimar Sinan'ın eserlerine atfedilen kervansaray-han yapılarından biridir. Han, Yeni Gâlle Pazarı, Gâlle Hanı, Tahıl Hanı gibi isimlerle de anılır. Mevcut tahıl pazarının Bursa'da ihtiyacı karşılamakta yetersiz kalması nedeniyle Sadrazam Semiz Ali Paşa tarafından 16. yüzyılda inşa ettirilmiştir. Yapının Mimar Sinan'a atfedilmesinin dayanağı ise Sinan'ın eserlerinin listesini barındıran Tezkiretü'l-Bünyan ve Tezkiretü'l-Ebniye isimli yazmalarda yer almasıdır. Evliya Çelebi de Seyahatnamesi'nde bu bilgiyi doğrular. Çalışmamızda, bugün büyük kısmı şehirleşme nedeniyle yok olan kervansarayın gerçekten Mimar Sinan eliyle inşa edilip edilmediği veya şehir mimarlarının yapıya inşa ve inşa sonrası aşamalarındaki etkileri araştırılacaktır. Bu araştırma ile şehir mimarlarının önem ve yetkinliklerine güncel bir örnek sunulması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *kervansaray, Bursa, Mimar Sinan, Gâlle Han, şehir mimarları*

Is Koca Sinan the Architect of Bursa Galle Inn?

ABSTRACT

Ali Pasha Caravanserai, located in Bursa, is one of the caravanserai-han structures attributed to the works of Mimar Sinan. The inn is also known by names such as Yeni Gâlle Market, Gâlle Inn, Grain Inn. It was built by the Grand Vizier Semiz Ali Pasha in the 16th century, as the existing grain market was insufficient to meet the needs in

* Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Bursa / TÜRKİYE, dogany@uludag.edu.tr

** Uzman Sanat Tarihçisi, Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa / TÜRKİYE, fikretalkan@gmail.com

Bursa. The basis for attributing the building to Mimar Sinan is that it is included in the manuscripts called Tezkiretü'l-Bünyan and Tezkiretü'l-Ebniye, which contain a list of Sinan's works. Evliya Çelebi also confirms this information in his Seyahatname. In our study, it will be investigated whether the caravanserai, most of which is destroyed due to urbanization, was really built by Mimar Sinan or the effects of city architects on the construction and post-construction stages. With this research, it is aimed to present an up-to-date example of the importance and competencies of city architects.

Key Words: *caravanserai, Bursa, Mimar Sinan, Gâlle Han, city architects*

Giriş

Bu araştırmanın amacı; şehir mimarlarının görev ve yetkilerini ortaya koymak, Hassa Başmimarı'nın halifesi olarak yapıların inşa, tamir ve terim gibi işlerini yapan görevliler olduklarını hatırlatmaktır.

Nitekim Osmanlı gibi büyük bir imparatorluğun imar sisteminde mimarlar, kendi içinde örgütlenen bir sistemle çalışmaktadırlar. Bu sistem, çalışmamızın da tarih aralığı olan Klasik Dönem yapılarında Hassa Başmimarı'nın denetimi altında, özellikle İstanbul dışı yapılarda atamalar ve yazışmalarla ilerleyen; her biri bütünün bir parçasını tamamlayan usta grubunun ortak çalışmasıyla kendini göstermektedir. Yapıların büyüklüğü ve önemine göre kimi zaman da İstanbul'dan gönderilen Hassa mimarları ve usta grubu yapıları tamamlamışlardır.

Bursa'da yer alan Ali Paşa Kervansarayı da tarihimizin yetiştirdiği en önemli değerlerden biri olan Mimar Sinan'ın yapısı olarak kayıtlara geçmesine karşın, mimarlar ocağının şehir mimarları ile olan ilişkisini ortaya koymaktadır. Hana ilişkin çalışmalar Bursa'nın anıtsal eserleri ile ilgili yazılanlar içinde kısaca yer almaktadır (Ergenç, 2014: 39; Baykal, 1993: 110; Gabriel, 2010: 190; Kepecioğlu, 1934: 21-22). Çeşitli eserlerde kendine yer bulan Gâlle Hanı'na ilişkin bilgiler hanın banisi, geçirdiği tamiratlar, özellikle 1855 depreminden sonra ikiye ayrılması ve kazandığı yeni fonksiyonların anlatılması yönündedir

(Resim 1-3). Genel kanı, yapının Kanuni Sultan Süleyman'ın sadrazamlarından Semiz Ali Paşa tarafından yaptırıldığı ve Bursa'da Hassa Mimarbaşı Sinan Ağa'nın tek eseri olarak bilinmesi şeklindedir. Yapının Mimar Sinan'a atfedilmesinin dayanağı ise Sinan'ın eserlerinin listesini barındıran Tezkiretü'l-Bünyan ve Tezkiretü'l-Ebniye isimli yazmalarda yer almasıdır. Evliya Çelebi de Seyahatnamesi'nde bu bilgiyi doğrular. Ancak Bursa gibi payitahta yakın bir taşra merkezinde şehir mimarlarının yapıya katkısı, merkez-taşra iş birliği ve/veya farklı bir değerlendirme yer almamaktadır.

Oysa Manisa Muradiye Camii'nde, sonraları Sultanahmet Camii ile Sedefkâr Mehmet Ağa adıyla ünlenecek Mehmet Ağa'nın çalışması (Yavaş, 2021: 433-434) ve tezyinatın öneminden dolayı başkentten Nakkaş Mehmet Halife ve 12 nakkaş gönderilmesi (Yavaş, 2021: 440), Şam Süleymaniye Külliyesi için Sinan'ın aracılığı ile Muslihuddin Halife'nin tayini (Tanman, 2010: 119) ve Kırım Gözleve'de yer alan Han Camii'nde, İstanbul Süleymaniye Camii ile ilgilenen Sinan'ın, bir kalfası ve yerel ustaları kullanması (Kaçal-Ferrari, 1997: 519) organizasyonun ortak çalışmalarla yürütüldüğüne örnek gösterilebilir. Bursa'da da benzer bir ortak çalışma hanın inşasını gerçekleştirmiş olmalıdır.

Sinan Dönemi'nden günümüze ulaşamayan kervansaraylar içinde Bursa'nın Yenişehir ilçesinde Rüstem Paşa Kervansarayı da yer almaktadır (Akçay, 2021, 29 Eylül). Aydın Yüksel "Osmanlı Mimarisinde Kanuni Devri" isimli çalışmasında Evliya Çelebi'yi kaynak göstererek yapıyı İznik'te (?) işaretiyle göstermiştir (Yüksel, 2004: 761). Lefke Rüstem Paşa Kervansarayı'nı araştırdıkları çalışmada Kahraman ve Arıkan ise aynı yapı için İnegöl'ü işaret etmektedir (Kahraman vd., 2017: 226). Dernschawam, 1555 yılında İstanbul'dan Amasya'ya yaptığı seyahatte bu yolu kullanmış ve Akbıyık Rüstem Paşa Kervansarayı'nda konaklamıştır (Kahraman vd., 2017: 231 Dipnot 24'ten). Yol üstü kervansarayı olduğundan Akbıyık, birbirine oldukça yakın merkezler

içinde gösterilmiş olmalıdır. Ancak söz konusu kervansaray, bu yazının konusu olmadığından ayrı bir çalışmada değerlendirilmelidir.

2019 yılında Gâlle Hanı hakkındaki ilk araştırmamızda, hanın Bursa'daki konumu, önemi, inşa sebepleri, kaynaklara göre tarihlendirilmesi, yüzyıllar içindeki değişimi ve günümüzdeki durumuna ilişkin bilgiler sunmuştuk. Buradaki en önemli bulgular, Sinan'ın yapıyı kendi eliyle değil, onun onayıyla ama ustaları eliyle yapmış olduğu ve hanın yapıldığı bölgenin hâlen aslına uygun işlevde zahire pazarı olarak kullanıldığıdır (Alkan & Yavaş, 2019). Yapının Sinan gibi büyük bir usta döneminde inşa edilmesine ve Bursa'da tekil bir örnek sayılmasına karşın; kervansarayın şehir mimarisindeki yeri ve özellikle Bursa yapılarıdaki mimari organizasyon konularında yazılanlar kısıtlı kalmaktadır. Bu nedenle Sinan'a atfedilen Gâlle Hanı örneği ile Bursa'da şehir mimarlarının yapılar üzerindeki etkisi açıklanacaktır.

Çalışmanın ilk aşamasında Mimar Sinan'ın diğer kervansaray yapılarındaki uygulamaları ve üslubu üzerinde durularak, kitabesi ya da kayıtlarda mimarına ilişkin bir ifade yer almayan Gâlle Hanı'nın üslup bakımından özelliklerini ortaya çıkaracaktır. İkinci bölümde ise şehir mimarlarının çalışma yöntemleri ile yapıdaki etkileri ve yapının mimarı konuları ele alınacaktır.

1. Mimar Sinan Kervansarayları ve Yapılardaki Üslubu

Mimar Sinan, Türk tarihinde bıraktığı yapılar ve bunlar içinde uyguladığı yenilikçi üslubu ile sadece Osmanlı coğrafyasının değil, dünyanın tanıdığı bir mimar olmuştur. Sinan'ın mimarlık dehası hakkında yazılan onlarca eser, Batı'da onu "The Turkish Michelangelo" ismiyle tanınabilecek kadar ileri götürür (De Osa, 1982). Sinan'ın "Batı" üslubu ile "İslam" öğelerini, kendi yorumuyla harmanlaması, onu mimaride tasnif dışı bir yere oturtur (Necipoğlu, 2013: 15).

Sinan Ağa, yeniçeri ile katıldığı seferlerle doğu ve batı dünyasını gözlemlene olanağı yakalamıştır (Sözen, 1988: 2). Ancak bu gözlemleri

kendi potasında eritirken, gelenekleri yeniden işleyerek yerleştirmiş, (Mülayim, 2009: 227) İslam ve Batı mimarlığını kendine has bir yorumla harmanlayarak, mevcut üslupların dışına taşmıştır (Necipoğlu, 2013: 15). Sinan'ın öğrenme ve deneme isteği yaşam boyu devam etmiş, bu ona yenilikçi bir ruh kazandırmıştır (Sözen, 1988: 2).

Sinan nezaretinde gerçekleştirilen kamu yapıları ve büyük mimari projeler padişahın ekonomik gücünün göstergesi olmuştur (Necipoğlu, 2013: 39). Mimarbaşı daha çok cami yapıları öne çıksa da camiler birer külliye olarak inşa edilmişlerdir. Bu nedenle de camilerin yanında fonksiyonları farklı birçok yapı yer alır. 92 cami, 52 mescit, 55 medrese, 7 darül-kurra, 20 türbe, 17 imaret, 3 darüşşifa, 10 köprü, 6 su yolu, 36 saray, 8 mahzen, 48 hamam (mimarsinanerleri, 2020, 14 Mart) ve çalışmamızın inceleme alanı olan 25'in üzerinde kervansaray yaptığı bilinmektedir. Döneme ait kaynaklara bakıldığında bu sayı 450'nin üzerine çıkmaktadır (Mülayim, 2009: 225-226). Gülcan Avşin Güneş, "Hassa Mimarlar Ocağı ve Mimar Sinan" adlı çalışmasında, risalelere dayanarak Ramazan Şeşen'den aktardığı ve tablo hâlinde sunduğu yapıların sayısını toplamda 477'ye yükseltmiştir (Güneş, 2014: 388-389).

Mimarbaşı Sinan Ağa, padişahlar, hanım sultanlar, vezirler, ilmiye ve saray mensupları için yapılar inşa etmiştir (Özcan, 1988: 131). Bilindiği üzere külliyeler, vakıf eserleri olarak ortaya çıkmakta ve işleri vakıf müteveli heyetince yürütülmektedir (İnalçık, 2012: 261-262). Vakıflar temelde dini nedenlerle ortaya çıkmış olsa da yapıların banileri ve aileleri için birer itibar kaynağı olmuştur (Necipoğlu, 2013: 45). Kervansaraylar ise gelirleri, vakıf öğelerine ait giderlerin karşılanması için yaptırılmaktadır. Aynı zamanda menzillerde yer alan külliyelerin parçası olarak yolcuların konaklama ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması vakıf gelirlerinden yapılmaktadır (Cantay, 2002: 837).

Padişah ve ailesi adına yaptırılan külliyeler, devletin ve saltanatın güç gösterisi olarak nitelendirilebilir. Payitahta gelen yabancı elçiler için, bu gücün göstergesi olarak turistik bir gezi düzenleniyordu (Necipoglu, 2013: 85). Dolayısıyla büyük bir ihtimam gösterilerek inşa edilen bu yapılarda imparatorluğun her köşesinden nitelikli malzeme temini sağlanıyordu. Süleymaniye Külliyesi'nin inşasında Hassa Mimarlar Ocağı'nın yerinde incelemeleri ile tespit edilen 19 farklı özellikli taş kullanılmıştır (Kolay vd., 2007: 125). Bu, imparatorluk ve sultan için bir hâkimiyet sembolüdür ve Harmankaya'ya göre Kâbe'nin inşasından beri süregelen, farklı medeniyetlerin de uyguladığı bir yöntemdir (Harmankaya, 2018: 6-7).

Bir kamu mimari olarak Sinan'ın; şehir içi külliyelerinde, menzil külliyelerinde ve müstakil yapılar olarak çarşı içi ya da ticari bölgelerde kervansaray/han yapıları oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan şehir içi külliyelerinde yer alan kervansarayların ilk örneklerinde Fatih ve II. Bayezid Külliyelerinde kullanıldığı gibi, üstte tabhane altta ahır mekânı uygulanmış (Cantay, 1988: 376); Süleymaniye'de ise kervansaray-tabhane ve imaret üçlüsünün sosyal işlevli öğelerin bir arada tutulduğu yapı bloğunu oluşturmasıyla güncellenerek devam etmiştir. Süleymaniye'de kervansaray, arazi eğiminden yararlanılarak imaret ve tabhane yapılarının alt katına, L biçiminde, üzeri çapraz tonozla örtülerek, konulmuştur. Böylece revaklı bir avlu çevresinde, açık ve kapalı mekânlardan oluşan tabhanenin misafirlerin ihtiyaçlarını, imaret yemek ihtiyaçlarını, kervansaray ise konaklama ihtiyaçlarını sağlamış olmaktadır (Cantay, 1988: 377). Atik Valide Sultan Külliyesi gibi Sinan'ın geç dönemlerine erişen yapılarda (1582-1583), cami-medrese-hankah-darülkuura bir grup, darülhadis-sıbyan mektebi-imaret-kervansaraylar bir grup yapı bloğunu oluştururlar. Yapı bloklarında saydığımız külliye öğelerinin her birine ait kendi avluları olmasına karşın, birleşik bir yapı bütünü meydana getirmektedir. Daha erken dönemli külliye yapılarında Sinan, kervansaray-imaret-tabhane gibi

sosyal öğeleri bir araya toplamıştır. Ancak bu külliyyede fonksiyonlarıyla farklı işlevlere hizmet eden yapılar bir arada bulunmaktadır (Eriş vd., 2013: 101).

Menzil kervansarayları, Balkanlardan Hicaz'a uzanan yol ağı üzerinde, askeri seferlerde, padişahların mevsimlik gezilerinde, Avrupa elçilerinin gidiş-gelişlerinde kullanılan (menziller) durak noktalarıdır. Özellikle İstanbul ile Edirne arasında günlük duraklar hâlinde inşa edilmişlerdir. Sinan'ın menzil külliyesi, ana yollar üzerinde yer alan kasaba ve şehirlerin çekirdeğini oluşturmaktadır. Boş, ıssız, bataklık ya da güvenlikten uzak yollarda vergiden muaf olmak kaydıyla dağıtılan topraklar, şehirleşmeyi teşvik amacını güder. Bu nedenle cami merkezli değil, kervansaray merkezli külliyeler önem kazanmıştır (Necipoglu, 2013: 92-93). Geçit yeri, akarsu, tepe, denize yakın konumlarda inşa edilen külliyeler, 16. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar inşa edilmiştir. 16. yüzyılın ilk yarısına değin olan yapılarda mimar başı Acem Ali, ikinci yarısında ise Mimar Sinan'dır (16. yüzyılda yapılan menzil kervansarayları için bk. Müderrisoğlu, 1993)

16. yüzyılın başından 1550'lere değin yapılmış külliye kervansaraylarına ait plan tipolojisi Sinan'ın önceki yıllardan devraldığı mirasın etkilerini taşır. Sinan'a atfedilen Gebze Çoban Mustafa Paşa (1523-1529) ve Eskişehir Kurşunlu Külliyelerinde (1525) yer alan kervansaraylar, külliyenin bir duvarı boyunca dikdörtgen biçimde uzatılmıştır. Bu iki planda da ortada yapı bir kubbeli, yanda iki dikdörtgenden oluşur (Cantay, 1988: 372).

Silivri'de Pirî Mehmet Paşa adına yaptırılan (1531-32) külliyyede yine avlunun doğu cephesi boyunca uzanan, moloz taş ve kiremit çatıyla örtülü bir yapı görülmektedir (Akkaya, 2007: 282-283). Bu farklı plan şeması daha sonra Büyükçekmece'de karşımıza çıkmaktadır (Cantay, 1988: 374).

Antakya Belen'de Kanuni'nin kendi adına yaptırdığı külliye, (1550) hac yolu üzerinde yer almaktadır. Eskişehir Kurşunlu Külliyesi gibi eğimli bir araziye kurulmuştur. Kapalı avlulu, boyuna dört, enine üç sahanla ayrılmış bir plana sahiptir. Girişte bir, her iki yanda ise ikişer kubbe ile başlayan yapının geri kalan kısmı tonoz örtülüdür. Bir tonozda ise tepe açıklığı bırakılmıştır (Belen Kaymakamlığı, 2020, 3 Nisan). Sahanlı özellikleri ve dikdörtgen yapısıyla Büyükçekmece Kervansarayı'na benzemektedir. Ancak üst örtü sistemi farklıdır.

Balkan yolu üzerinde yer alan önemli menzillerden birisi de Lüleburgaz'dır. Buraya Sokullu Mehmet Paşa tarafından bir külliye inşa ettirilmiştir (1569). Külliye, içerdği kervansaray ve arasta itibariyle menzil külliyesi olarak görünse de medrese ve sıbyan mektebi gibi öğeleriyle şehir külliyesi özellikleri içerir. Üsküdar Valide-i Atik Külliyesi'nde olduğu gibi Lüleburgaz da melez özellikler içermektedir (Ahunbay, 1989: 135). Burada yolun, külliyein içinden geçirilmesi ile daha sonraki yapılarda da uygulanacak farklı bir yöntem gidilmiştir. Külliyeeye ait kervansaraydan büyük bir kalıntı bulunmasa da son olarak 1990 yılında Ayşe Gülçin Küçükkaya tarafından vakfiyeye göre restitüsyon planı çizilmiştir (kulturportali, 2020, 3 Nisan).

Dua kubbesi ile birbirine bağlanan yapılar Konya Ereğli Kervansarayı (1553) ve Lüleburgaz Sokullu (1569) ile mazgal ve taş işçiliği sayesinde hareketlendirilen duvarlar Belen, Konya Ereğli ve Büyükçekmece'de sağlanmıştır. Antakya Payas Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi'nde (1574) ise kalenin arkasında büyük ölçekli kervansaray dikkati çekmektedir. Külliyeinin diğer öğeleri ise kervansaraya dayalı parçalı bir biçimde inşa edilmiştir (Cantay, 1988: 379). Karapınar Sultan Selim Külliyesi'nde (1569-70), han ile tabhane arasına arasta yerleştirilmiştir.

Mimar Sinan'ın hem tezkirelerde adı geçen hem de kendi üslubunu yansıtan külliyeeler yanında, müstakil yapılar olarak

kervansaraylar yaptığı bilinmektedir. Bunlar, menzillerde konaklama amacıyla kullanılan kervansaraylar dışında, 14. yüzyılda Bursa'da ilk örnekleri oluşan şehir içi han-kervansaray yapılarıdır.

Çalışmamızın içeriğinde Bursa Ali Paşa Kervansarayı olarak tanımlanan Yeni Gâlle Hanı da şehir içi kervansaray yapılarındandır. Bu nedenle Sinan'a ait müstakil yapılar olan kervansaraylarla Bursa Ali Paşa Kervansarayı'nı karşılaştırmak daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Söz konusu yapılardan biri İstanbul'da Rüstem Paşa tarafından Galata'da (Perşembe Pazarı'nda) yaptırdığı Galata Rüstem Paşa Kervansarayı'dır. Osmanlı ticaret bölgesinin dışında yer alan han, Rüstem Paşa Hanı olarak da bilinmektedir (Ceco, 2012: 102). 13. yüzyılda Ceneviz yönetiminde olan bölgede Gylius, 1544'te bu hanın yerinde Saint Michele Kilisesi'ni, 1550'de ise Rüstem Paşa Hanı'nın gördüğünden söz etmektedir (Çınarıılmaz, 2018: 18). Rüstem Paşa Vakfiyesi'nde: “*Galata'da vak'ı lonca kurbinde karbansaray*” olarak geçmektedir (Yüksel, 1995: 243-244). Evliya Çelebi'nin Mimar Sinan yapısı olarak bahsettiği (Dağlı vd., 2008: 280) han, günümüze orijinal hâlimden oldukça farklı bir yapıda ulaşabilmiştir (Ceco, 2012: 103). Deniz ticaretinden elde edilecek kazanım düşünülerek Galata'ya inşa edilmiştir (envanter, 2020,31 Mart).

Arazi durumu göz önünde tutularak inşa edilen hanın planı nizami değildir (Resim 4). Açık dikdörtgen avlulu, iki katlı hanın, zemin katları, kilise kalıntıları üzerinde yükselmiştir (turanakinci, 2020, 31 Mart). Zeminde odalar ve revaklarda tonoz kullanılmış, üst kat odalarında tonoz, revaklarda kubbe kullanılmıştır. Üst katta sivri kemer uygulanmıştır (Ceco, 2012: 103). Kesme taş ve tuğla malzemenin inşa edilmiştir.

1560-61 yıllarında Rüstem Paşa Edirne'de bir kervansaray yaptırmak amacıyla Sinan'a bir sipariş vermiştir. Açık avlulu tipteki handa iki avlu yer almaktadır. Dikdörtgen avlusunun çevresinde avlu yüzü revaklı iki katta odalar yer almaktadır. Alt katta basık kemerler, üst

katta ise sivri kemerler kullanılmıştır. Kesme taş ve tuğla almalı düzen ile yapıya hareket katılmıştır (Edirne İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2020, 10 Nisan).

Büyük avlulu kısım şehir hanı, küçük avlulu kısım ise menzil hanı şeklinde olması, Edirne'nin şehir tarzından kaynaklı uygulanmış olmalıdır. Büyük avlulu kısmın Mimar Sinan tarafından inşa edildiği bilirse de küçük avlunun mimari bilinmemektedir. Büyük kısımda insanlarla hayvanlara ait mekânlar ayrılmış, yönetim odaları, hamam, helâ gibi kısımlar bir araya toplanmış, köşk mescit uygulaması yapılmış ve cephe düzeninde sokak ve dükkân estetiği sağlanmıştır. Yapı, Erzurum Rüstem Paşa Kervansarayı planını tekrar etmiştir (Akçıl, 2008: 290-291).

Bir başka han ise, Büyük Çukur Han'dır. İstanbul Eminönü'nde, 1556-1568 yılları arasında tek avlulu ve iki katlı olarak inşa edilmiştir. Bodrum katı da bulunmakta, avludan bakıldığında üç kat, cepheden bakıldığında ise iki kat görünümü verir. Topografyaya uyum sağlaması açısından düzgün dikdörtgen bir plana sahip değildir. Bir sıra taş ve üç sıra tuğla malzeme ile almalı duvar yapısı görülen han, özgün yapısını koruyamamıştır (Ceco, 2012: 48-49).

Rüstem Paşa yapılarından Küçük Çukur Han, İstanbul Eminönü'nde 1556-1568 yılları arasında tek avlulu ve iki katlı olarak inşa edilmiştir. Bu han da topografik durum nedeniyle dikdörtgen bir plana sahip değildir. Bir sıra taş ve üç sıra tuğla malzeme ile almalı duvar yapısı görülen han, özgün yapısını oldukça koruyabilmiştir. Her iki katında da revaklar yer almaktadır. Jacques Pervititch haritalarında 12 kubbeli odaya sahip olduğu görülmektedir (Ceco, 2012: 110-111). İstanbul Hanları, Kapalıçarşı bölgesinde Eminönü-Laleli-Beyazıt civarında yoğunlaşmıştır (Güran, 1978: 48).

Mimar Sinan'a sipariş verenlerin en önemlilerinden biri de Semiz Ali Paşa'dır. Paşa, 16. yüzyılın ortalarında Bitpazarı'nda bir kervansaray

yaptırmıştır (Develi, 2003: 106). 1894 yılındaki depremde yıkılmış ve yenilenmiştir. Bugün kullanımda olan han, deprem sonrası Neoklasik üslup özellikleri taşıdığından özgün şeklini kaybetmiştir. İki katlı han, her iki katında da revaklarla çevrelenmiştir. Plan şemasını büyük ölçüde koruyan hanın avlusu dikdörtgen planlıdır (envanter, 2020, 4 Nisan).

Söz konusu yapılarda, kesme taş ana yapı malzemesi olarak kullanılsa da taş-tuğla almaşık düzeni ve yöreye göre iki renkli taş işçiliği kullanılmıştır. Yöresel uygulamalar serbest bırakılmıştır.

Mimar Sinan, mimarbaşı görevine atandıktan sonra payitaht dışındaki yapılarını kendi onayı ile Hassa Mimarlar Ocağı'na bağlı şehir mimarları ile gerçekleştirmiştir (Cantay, 1988: 370). Bir sultan yapısı olan Manisa Muradiye Cami'ne dahi Hassa Mimarlarından Mahmud'u halife ataması İstanbul dışı yapılardaki çalışma şekline ve organizasyonuna örnek gösterilebilir (BOA A DVNSMHH d. 49 480, Resim 5). Aynı şekilde Kanuni'nin oğlu Şehzade Mustafa Türbesi'nin yapımı için Sinan, Hassa Mimarlarından (daha önce de Kanuni Türbesi'nde çalışan) Mehmet Çavuş'u halife tayin etmiştir (BOA A. DVNSMHH d. 12-709, Resim 6). 13 Muharrem 980/26 Mayıs 1572 tarihli bir kayıta ise, Şehzade Murad, inşa olunan caminin mimarlığını yapan hassa üstatlardan Nikola'ya terakki verilmesini istemektedir; buna dayanarak ilk caminin III. Murad'ın şehzadeliliği sırasında, 1570-1572 tarihleri arasında inşa edildiği söylenebilir. Bu belgeden anlaşıldığı üzere ise mesleki yeterlilikte din farkı gözetilmemektedir (BOA. KK, Ruûs d., 225 18, Resim 7).

Külliyelerin yapım tarihleri de göz önüne alındığında bu olağan bir durumdur. Yapılarda kullanılan ana malzeme kesme taş, zaman zaman tuğla almaşık düzen ya da moloz taş olabilmektedir. Burada dikkat çeken asıl husus, yerel mimarların çevre üslubuna uygun yapılar inşa etmiş olmalarıdır.

16. yüzyılın sonlarına doğru Sinan kervansarayları birbirine temelde benzer, ancak bütünde farklı plan şemaları ile kervansaraylar ortaya çıkarmıştır. Birbirine benzer yapı tipleri, en fazla iki kervansaray için kullanılabilir.

Buraya kadar edindiğimiz bilgilerle imparatorluğun en parlak dönemlerinin mimar başı olan Sinan'ın hanedandan gelen siparişlerin yoğunluğu nedeniyle çok sayıda yapı inşa etmesi, bu yapıların inşasına zaman bakımından yetişmesinin imkânsızlığını ortaya koymaktadır (Alkan & Yavaş, 2019: 688; DüNDAR, 1999: 6-7; Cantay, 1986: 88). Bu durumda Hassa Mimarlar Ocağı etkili bir ekip çalışması güderek gelen talepleri karşılamıştır.

Bu durum, bizi Hassa Mimarlar Ocağı'nın çalışma sistemine yöneltmiş ve eyalet ve şehirlerdeki yerel mimarları gözden geçirmeye itmiştir.

2. Hassa Mimarlar Ocağı ve Şehir Mimarlarının Taşra Yapılarındaki İşbirliği

Başta Osmanlı Sarayı'nın talepleri olmak üzere imparatorluğun her köşesinde inşaat işlerinin yürütülmesi Hassa Mimarlar Ocağı'nın yetkisi altındadır (Turan, 1963: 159). İmparatorluk ölçeğinde yapılan inşa faaliyetlerin yürütülmesi için oldukça büyük ve organize bir kadronun çalışması elzemdir (Turan, 1963: 159). Ne zaman kurulduğu yönünde erken dönemler için bir tahminde bulunmak zor olsa da (Turan, 1963: 159), Ocağın İstanbul'un fethinden sonra kurulduğu anlaşılmaktadır. Ocağın başında, Mimar ağa, Hassa mimarbaşı, sermi'mârân-ı Hâssa olarak da anılan mimar başı bulunmaktadır (Turan, 2005: 90). Mimarlar Ocağı sarayın Birun kısmına bağlıdır ve mimarlık eğitimine müstaid (yetenekli, eğitime hazır), şakirt, vasat, ihtiyar (deneyimli), kalfa, üstad kademelerinden geçtikten sonra baş mimar olmaya hak kazanılır (Sönmez, 1988: 253).

Sayıları 16. yüzyıl başlarında 18 (veya biraz daha fazla), 17. yüzyıl başlarında ise 43 (veya biraz daha fazla) olarak belirlenen mimarlar üç kıtaya yayılan son büyük imparatorluk topraklarında imar-mimarlık-kısmen belediye işlerini içeren geniş iş yükünün tamamını karşılayacak sayıda değillerdi (Sönmez, 1988: 252).

Bu durumda merkezden çözülemeyen mimarî iş yükü ihtiyacı özellikle taşra yapıları için eyalet mimarları, bölge mimarları, kent mimarları, ordu mimarları ve vakıf mimarları ile giderilmeye çalışılmıştır.

İmparatorluğun ilk başkenti ve şehirleşmede ilk uygulamaların sahibi olarak Bursa, İstanbul dışında kaldığından, şehirdeki inşa faaliyetleri taşra mimarları tarafından yapılmaktaydı. Kamu eserleri İslam dünyasının sosyal sisteminde önemli bir yeri olan vakıflar tarafından inşa edilmekte ve vakıf sahibinin vakfiyede istediği şartlara göre vakıf mütevellî heyetince idare edilmekteydi. Yapılar inşa edildikten sonra yıllar içinde doğal afetler ya da insan eliyle oluşan yıpranmalar (istila, yıllar içinde kullanımdan dolayı ortaya çıkanlar vb.) nedeniyle onarıma muhtaç kalmaktadır. Yapıların uzun süre hizmet verebilmesi ve korunması, gerekli tamiratların zamanında yapılması ile mümkündür (Yılmaz, 2017: 38).

Yıldırım Bayezid 1400 tarihli vakfiyesinde tamirat masrafları için günlük iki dirhem bakım gideri ayırmış ve vakfiyeye göre bu işlerle uğraşmak üzere devamlı kadroda iki mimar tayin etmiştir (Bakırer, 1973: 116). Fatih Sultan Mehmet, II. Bayezid ve Hafsa Sultan Vakfiyelerinde ise mimar yanında, kurşun ve suyollarının tamirâtı için ustalardan oluşan bir ekibin yer alması şartları da bulunmaktadır (Bakırer, 1973: 119-121).

Semiz Ali Paşa Vakfiyesi Evail-i Cemaziyelahir 973 (24 Aralık 1565) tarihlidir. Çalışma konumuz olan Gâlle Hanı, buğday pazarı ve dükkânlar da vakıf gelirleri arasında gösterilmiş ve gelirleri toplayan görevliye iki dirhem, kâtibine de iki dirhem verilmesi uygun

görülmüştür. Han ve çevresinin bir bütün olarak ele alınması ve vakfedilmesi, bu bölgenin buğday pazarı olarak planlı bir şekilde yapılandırıldığına işaret eder. Günümüzde bu bölgede hâlen zahire esnafı bulunmaktadır. Buna karşın, vakfiyede herhangi bir yerin tamir ve bakım işleri için devamlı bir mimar personel istihdam edilmemiştir. Bunun yerine köprü, suyuolları ve çeşme tamirlerinin yapılması istenmiş ve bu ustalara günlük yevmiye tahsis edilmiştir. Buğday pazarında bina eylediği çeşmenin tamircisine “kendisine verilen vazifeyi ifa etmek ve Allah'tan korkarak tembellikten kaçınması şartı ile” iki dirhem ücret biçilmiştir (VGMA nr.585, s.16).

Mimari faaliyetler için başkent dışındaki şehirlerde eyalet mimarlıkları, daha küçük yerleşimlerdeki imar faaliyetleri içinse bölge mimarlıkları ihdas edilmiş ve bu kişilere tımar verilmiştir. Cengiz Orhonlu bu konudaki kayıtların 16. yüzyılda başladığını ifade etmektedir (Orhonlu, 1981: 14). Şehir mimarları ile ilgili ilk tayinlerde bölgeler geniş tutulmuş, daha sonra bölgelere ayrılmıştır (Orhonlu, 1981: 17). Bölgelerin küçük ölçeklere ayrılması, yönetim kolaylığı sağlayabilmek adına yapılmış olmalıdır. Faaliyetler kadı ile merkez idare arasında yazışmalarla işlediğinden, merkez taşra faaliyetlerine de hâkimiyet oluşturmuştur.

Bursa'da bulunan mimarlar, İstanbul'da mimarbaşı tarafından tayin edilmekteydi. Bursa mimarbaşısı Bursa'nın dışında Mudanya, Kite, İnegöl bölgelerinin de mimarlık faaliyetlerinden sorumluydu. Görevleri arasında bina yapılacak arazi keşifleri, binalarda çalışacak usta-işçi temini ve binaların bitimine kadar işin doğru ve kaliteli yapılmasının sorumluluğu yer alıyordu (Kepecioğlu, 2009: 197). Büyük ölçekli miri yapılarda üst düzey devlet görevlileri bina emini sıfatıyla tüm harcama ve muhasebe kalemlerinden sorumluydu (Yenal, 2011: 39-40).

13 Zilhicce 1100 (28 Eylül 1689) tarihli bir belgeden Bursa, Gemlik, Yenişehir, Mudanya ve İnegöl bölgesinde bir mimar tayin

edildiği ve bunun hassa mimarlık vekâleti olarak yetkilendirildiği yazmaktadır. 18. yüzyılda ise daha küçük kazalara yapılan mimar atamaları sonucunda, bölgenin en tecrübeli mimarı o bölgenin “mimarbaşı” kabul edilmekteydi (Orhonlu, 1981: 17-18). Evahir-i Zilkade 1030 (Eylül 1621) tarihli bir belgede ise “*mahruse-i Bursa'da vaki olan miri bina ve evkaf-ı selatin vesayir ebniyenin berat-ı şerifimle Mütahamminliği hizmetinde iken*” ifadelerinde binalarla ilgili bir eksper görevi gören mimarbaşının merkezden tayin edilerek görevde kaldığı ve kadı vasıtası ile İstanbul üzerinden atamaların gerçekleştiği görülmektedir (Dündar, 2011: 21).

Çalışmamızın ilk bölümünde belirttiğimiz üzere yerel mimarlar, yapıların kendilerinden önce yapılan binalara da uyumu konusunda daha tecrübeli ve serbestiler. Bu nedenle yerel mimar ve ustalar binaların yapımında yetkilendirilerek etkin kullanıldığı görülmektedir.

Bunun dışında çalışmamızın ana konusu olan Gâlle Hanı'na ilişkin 10 Cemaziyelahir 1031 (22 Nisan 1622) tarihli bir kayıt üzerinden “*Ol medinede Hassa mimarı olan Üstad Fazlı Çavuş'un başkanlığında bir heyet kurularak hanın tamir keşfi yapılmıştır. Özellikle hanın tavanı tamir edilmiştir*”, ifadeleri Bursa'da şehir mimarlarının dışında bir hassa mimarının görev yaptığını göstermektedir (Dündar, 2011: 21, BŞS B90 s.12, Resim 8).

Kâmil Kepecioğlu, Bursa ile ilgili yaptığı araştırmalarda, sicillerle dayanarak Bursa'da çalışan bazı mimarların da isimlerini zikretmektedir. Kepecioğlu'nun listesi 1349-1765 yılları arasını içermektedir. 1503 tarihinde “*Mimar Abdullah oğlu Sinan: Ulucami pencerelerini tamir etmiştir, (meşhur Mimar Sinan)*” olarak kaydettiği isim Kepecioğlu'na göre Mimar Sinan'dır ve Bursa Ulucami pencerelerinin tamirinde çalışmıştır (Kepecioğlu, 2009: 197). Ancak Sinan 1490 doğumludur ve Kepecioğlu'nun verdiği tarihte 13 yaşındadır; henüz ustalık/mimarlık

yaşamına başlamamıştır. Dolayısıyla Kepecioğlu'nun bahsettiği Sinan başkası olmalıdır.

Gâlle Hanı'nın yapım yılları olarak Semiz Ali Paşa'nın sadrazamlık makamında bulunduğu 1561-1565 yıllarını vermiştik. Hassa baş mimarı Sinan Ağa'nın özellikle taşra yapılarında yerel mimarları kullandığını düşünürsek, Bursa'da o dönemde Mimar Hızır oğlu Veli görev yapmaktadır (Kepecioğlu, 2009: 199).

3. Değerlendirme ve Sonuç

Sadrazam Semiz Ali Paşa'nın vakıflarına gelir elde etmek amacıyla, kentin tahıl ticareti bölgesinin de yenilenmesi ihtiyacı göz önüne alınarak, akar olarak inşa ettirdiği Gâlle Hanı Mimar Sinan'ın Hassa mimarbaşı olduğu dönemde yapılmıştır.

Ancak yapıya ilişkin birincil kayıt ve bizden önceki araştırmaların azlığı birçok soruyu da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle yapıya ilişkin ikinci araştırmamızda öncelikle Sinan'ın kervansaray üslubunu ele aldık. Buna göre Sinan yapıları, şehir içinde yapılan külliye kervansarayları, yollar üzerinde inşa edilen menzil külliyelerine ait kervansaraylar ve şehir içi müstakil kervansaraylar olarak ayrılmaktadır. Ancak çalışma konumuz Gâlle Hanı müstakil bir yapı olduğundan diğer müstakil yapılarla karşılaştırmak gerekecektir. Kervansaraylara ait plan tipleri standart bir şablon oluşturmamakta, kendi içlerinde bir gelişim göstermektedir. Planlar, ikiden fazla tekrar etmemektedir. Tekil yapı olanlar dâhil, ticaret yapılabilecek noktalarda konuşlanmışlardır. Ayrıca bazı yapılarda cadde cephe kısımlarına dükkânlar yerleştirilerek hem kervansarayın kütle taş yapısı zarifleştirilmiş hem de alış-veriş mekânları oluşturulmuştur.

Tüm yapılarda arazi durumu göz önünde tutularak planlama yapılmıştır. Külliyelerde arazinin durumuna ve diğer fonksiyonlardaki yapıların birbiri ile etkileşimine göre kervansaraylar şekil ve yer değiştirmiştir. Merkezden uzak taşra yapılarında yerel malzeme

kullanımı, şehrin dokusu ve geleneksel mimarının değişmemesi istendiğinden yerel ustaların serbest çalışmasına izin verilmiştir. Buna karşın atamalar merkezin isteği ve onayı doğrultusunda yapılmakta ve bu ekolü sürdürmektedir.

Bursa Gâlle Hanı da kendinden önce inşa edilmiş Bursa'nın birçok hanı gibi açık avlulu ve iki katlıdır. Ancak yol ve cephe durumuna uyum dikkate alınmış olmalı ki düzgün dikdörtgen bir plana sahip değildir. Taş-tuğla işçiliği kullanılması dolayısıyla şehir dokusuna uygun malzeme kullanılmıştır. İki cepheli hanın uzun kenarı bir caddeyi, kısa kenarı ise diğer bir giriş bulunduğu 1278 (1861) tarihli Suphi Bey haritasında görülmektedir. Cadde cepheli kısımlar ticari fonksiyonun artması amacıyla yapılmış olmalıdır.

Hanın mimarını tespitine yönelik olarak da şehir mimarlarının taşra eserlerindeki etkinliği Bursa'daki şehir mimarlarını ele almamızı sağlamıştır. Böylelikle ulaştığımız bilgilerle güçlü olasılıklar üzerinden mantıksal çıkarımlar yaparak, kesine yakın sonuçlar elde etmiş olduk.

Buna göre Sinan'ın öncülüğünde teşkilatlanmış ve imparatorluğun en parlak devirlerinden biri olan 16. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde, Bursa'da yapılan Gâlle Hanı için şehir mimarlarının etkisi, bölgesel mimariye uyumun da varlığı göz önüne alınarak, kendini göstermektedir. Ancak sicillerde yer alan şehirde bir hassa mimarının bulunması merkez-taşra teşkilatı ortak bir çalışmasını ortaya çıkarmaktadır. Bu dönemde bahsettiğimiz kadro azlığına rağmen, yapı sayısının fazla oluşu, mimar başının daha çok idari yönde güçlü bir yönetim sergilediğini de akla getirmektedir. Yapının banisinin etkin yıllarının 1561-1565 olması bu dönemde Bursa'da şehir mimarı olarak görev yapan Hızır oğlu Veli'yi işaret etmektedir. Görünüşe göre; Sinan padişah ve padişahın birinci derecede yakınları - ailesi için yapılar üretirken, taşra şehirlerinde organize olmuş mimar/usta topluluğu da belirli standartlara göre inşaat yapmaktaydı.

Bilgi Notu

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir. Yazarlar çalışmaya ortak katkı sağlamış ve yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

BOA A DVNSMHH d. 49 480, (17 Haziran 1583).

BOA A. DVNSMHH d. 12-709, (27 Haziran 1571).

BOA KK, Ruûs d. 225 18, (26 Mayıs 1572).

BŞS B90 s. 12, (22 Nisan 1622).

Semiz Ali Paşa Vakfiyesi, VGMA nr.585, s. 16.

Yayınlar

Açkıl, Ç. N. (2008). Rüstem Paşa Kervansarayı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (290-291. ss.), XXXVI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Ahunbay, Z. (1989). Mimar Sinan'ın şehirci yönü. *VI. Vakıf Haftası, Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde Mimar Sinan ve Dönemi Sempozyumu (5-11 Aralık 1988, İstanbul)* içinde (131-139. ss.), Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Akkaya, T. (2007). Pîri Mehmed Paşa Külliyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (282-283. ss.) XXXIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Alkan, F. & Yavaş, D. (2019). Bursa'nın Tahıl Pazarı ve Gâlle Hanı. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(37), 659-687.

- Bakırer, Ö. (1973). Vakfiyelerde binaların tamirâtı ile ilgili şartlar ve bunlara uyulması. *Vakıflar Dergisi*, (X), 113-126.
- Baykal, K. (1993). *Bursa ve anıtları*. Hâkimiyet Matbaası.
- Cantay, G. (1986). Sinan Külliyyelerinde kervansaray planlaması. *II. Uluslararası Türk ve İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi (28 Nisan-2 Mayıs 1986)* içinde (87-103. ss.), II, İTÜ İnşaat Fakültesi Matbaası.
- Cantay, G. (1988). Kervansaraylar. S. Bayram (Haz.), *Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri I* içinde (369-392. ss.), Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Cantay, G. (2002). Türk mimarisinde külliye. H. C. Güzel vd. (Düz.) *Türkler Ansiklopedisi* içinde (836-853. ss.), 7, Yeni Türkiye Yayınları.
- Ceco, S. (2012). *İstanbul'un 100 hanı*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Çınaryılmaz, N. E. (2018). Karaköy Kurşunlu Han. *Toplumsal Tarih Dergisi*, (298), 18-22.
- Dağlı, Y. & Kahraman, S. A. (2008). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi*. Yapı Kredi Yayınları.
- De Osa, V. (1982). *Sinan: The Turkish Michelangelo, a biographical novel*. Vantage Press Inc.
- Develi, H. (2003). *Sai Mustafa Çelebi yapılar kitabı Tezkiret'ül Bünyan ve Tezkiret'ül Ebniye*. Koç Kültür Sanat Tanıtım.
- Dündar, A. (1999). Osmanlı Mimarisinde şehir mimarları. G. Eren, K. Çiçek, C. Oğuz (Ed.), *Osmanlı, Kültür ve Sanat* içinde (227-235. ss.), 10, Yeni Türkiye Yayınları.
- Dündar, A. (2011). *Osmanlı Devleti'nde mimarlık ve mimarlar*. Yayınevi Yayıncılık.

Ergenç, Ö. (2014). *XVI. yüzyıl sonlarında Bursa*. TTK Yayınları.

Eriş, İ., Yüzeroğlu, U., Demir, N. (2013). Atik Valide Sultan Külliyesi 2011-2013 yılları restorasyonu ve uygulamaları. *Restorasyon Yıllığı Dergisi*, (6), 99-114.

Gabriel, A. (2010). *Bir Türk başkenti Bursa. 1*, Osmangazi Belediyesi Yayınları.

Güneş, G. A. (2014). Hassa Mimarlar Ocağı ve Mimar Sinan. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 7(XVII), 375-391.

Güran, C. (1978). *Türk hanlarının gelişimi ve İstanbul hanları mimarisi*. Vakıflar Genel Müdürlüğü.

Harmankaya Akçıl, N. Ç. (2018). Mimar Sinan camilerinde sembolizm üzerine bir değerlendirme. *Sanat Tarihi Yıllığı*, (27), 1-37.

İnalçık, H. (2012). *Devlet-i 'Aliyye- Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar-ı, Klâsik Dönem (1302-1606): siyasal, kurumsal ve ekonomik gelişim*. İş Bankası Kültür Yayınları.

Kahraman, N. & Arıkan, R. (2017). İstanbul'u Anadolu'ya bağlayan kadim yol üzerinde tarihi bir yapı: Lefke Rüstempaşa Kervansarayı. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(46), 223-233.

Kançal-Ferrari, N. (1997). Han Camii. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (518-519. ss.), XV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kepecioğlu, K. (1934). *Bursa hanları*. Bursa Halkevi.

Kepecioğlu, K. (2009). *Bursa kütüğü*. 3, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Kolay, İ. & Çelik, S. (2007). Malzeme ve teknoloji. S. Mülayim (Ed.), *Bir Şaheser Süleymaniye Külliyesi* içinde (125-147. ss.), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Müderrişoğlu, M. F. (1993). 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda inşa edilen menzil külliyesi. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Mülayim, S. (2009). Sinan. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (225-227. ss.), XXXVII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Necipoğlu, G. (2013). *Sinan çağı: Osmanlı İmparatorluğu'nda mimari kültür*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Orhonlu, C. (1981). Şehir mimarları. *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, (II), 1-30.

Özcan, A. (1988). Mimar Sinan'a siparişte bulunanlar. *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri 1* içinde (131-145. ss.), Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Sönmez, Z. (1988). Mimar Sinan ve Hassa Mimarları Ocağı. Z. Sönmez (Haz.), *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Sözen, M. (1988). Şehircilik ve mimarlıkta evrenselliğin simgesi: Mimar Sinan üzerine. *Türkiyemiz Dergisi*, (54), 2-10.

Tanman, B. (2010). Süleymaniye Külliyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (119-121. ss.), XXXVIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Turan, Ş. (1963). Osmanlı teşkilâtında hassa mimarları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 155-202.

Yavaş, D. (2021). Manisa Muradiye Camii. E. Gülsoy (Ed.), *Sultan III. Murad Dönemi ve Bursa* içinde (427-442. ss.), Osmangazi Belediyesi Yayınları.

Yenal, E. (2011). *Osmanlı (baş) kenti: Bursa*. Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Yılmaz, İ. (2017). Klasik Osmanlı Döneminde vakıf yapıların korunmasında onarım aşamaları. *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 36-60.

Yüksel, İ. A. (1995). Sadrazam Rüstem Paşa'nın vakıfları. *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı* içinde (219-281. ss.), İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.

Yüksel, İ. A. (2004). *Osmanlı mimarisinde Kanuni devri*. 6, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.

İnternet Kaynakları

Akçay, B. (2021, Eylül 29). Mimar Bora Akçay ile Bursa üzerine söyleşi, http://www.bursadakultur.org/bora_akcay.htm

Galata Rüstem Paşa Kervansarayı (2020, Mart 31). <http://www.turanakinci.com/portfolio-view/galata-rustem-pasa-hani/>

Galata Rüstem Paşa Kervansarayı (2020, Mart 31). <http://www.envanter.gov.tr/halk-kulturu/index/detay/29503>

Mimar Sinan Eserleri (2020, Mart 14). <http://www.mimarsinaneserleri.com/eserler.html/>

Ali Paşa Kervansarayı (2020, Nisan 4). <http://envanter.gov.tr/anit/index/detay/50094?lang=en>

Lüleburgaz Sokullu Mehmet Paşa Kervansarayı - Kırklareli (2020, Nisan 3). <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kirklareli/gezilecekyer/luleburgaz-sokullu-mehmet-pasa-kervansarayi>

Rüstem Paşa Kervansarayı, Edirne İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2020, Nisan 10). <https://edirne.ktb.gov.tr/TR-76567/rustempasa-kervansarayi.html/>

T.C. Belen Kaymakamlığı Han-Kanuni Sultan Süleyman Kervansarayı (2020, Nisan 3). <http://www.belen.gov.tr/han-kanuni-sultan-suleyman-kervansarayi/>

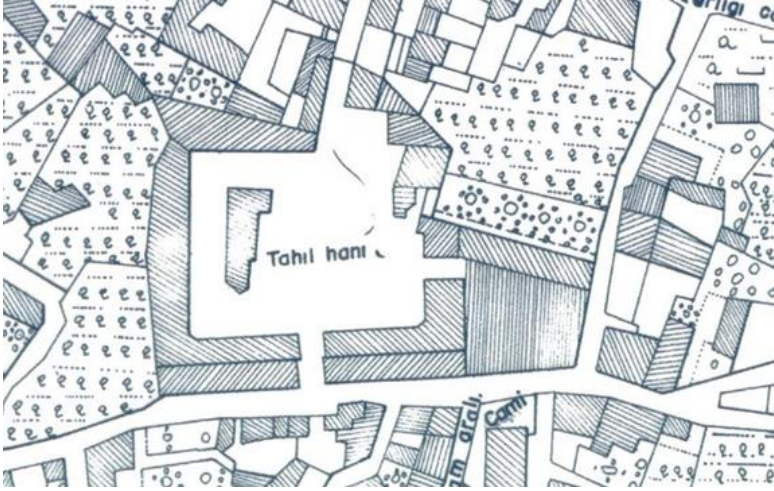
Görsel Kaynaklar

Suphi Bey Haritası, Bursa Şehir Kütüphanesi, Bursa Belgeliği

Çınaryılmaz, N. E. (2020, 30 Mart). Karaköy Kurşunlu Han. https://www.researchgate.net/figure/Plan-of-Kursunlu-Han-and-surroundings-Developed-by-Mustafa-Sayan-after-Yueksel-2003_fig5_343924858

Bursa Galle Hanı, [twitter.com@selanikli](https://twitter.com/selanikli)

Resimler

Resim 1: Gâlle Hanı'nın Suphi Bey Haritası'nda gösterilmesi (Kaynak: Bursa Şehir Kütüphanesi)

Resim 2: Galle Hanı (Kaynak: twitter.com)

Resim 3: Galle Hanı güney yarısı (en sağda) ve günümüzde dükkân olarak kullanılan cephesi (Kaynak: twitter.com)

Resim 4: Galata Kurşunlu (Rüstem Paşa) Hanı (Kaynak: Naz Ecem Çınarıylmaz)

Resim 5: BOA A DVNSMHM d. 49 480, (17 Haziran 1583).

Resim 5: BOA A DVNSMHM d. 49 480, (17 Haziran 1583).

Resim 6: BOA A DVNSMHM d 12-709 (27 Haziran 1571).

Resim 6: BOA A DVNSMHM d 12-709 (27 Haziran 1571).

۱۳۲۱ قمری الخ ۹۸۰
شماره و تقویمه منتشره افکاره کو زمره نفس منیاهه بار اولیست
مسجد شریف مناره من عهدی ترقیه فاقه ممتاز لحدقه نفس بلاد کتایب
سواد کتایب کتایب و تدریس خرد کتایب حویث لقیه و توفیق
و یکجا رعایت من عهد کتایب اربع لقیه تریه لیبون توفیق

Resim 7: BOA. KK, Ruûs d., 225 18 (26 Mayıs 1572).

میرزا بردر و افغان غلبه بازاری حاشیک خانجسی باعث الکتاب ابرهیم جلایی ابن محمد و خان منکوره
اوطولرینک مستاجر لرین محمد و جلای ابن محمد و الحاج حیدر بن بهلوان و مصلی بن محمد شعبان بن محمد
و ولی بن محمد و مصطفی بن احمد و علی بن کنکس و اسمعیل بن محمد و محمد بن منقش و علی بن حسن و مصطفی بن مصطفی
و بسنان بن موسی و اسمعیل جلای ابن السمس الرین و علی بنش ابن محمد و الحاج عثمان بن سفر نام کسندر
و سایر لری با جمعهم مجلس شریک کلوب هریری نفریر کلام و بسط مرام ایدوب خان منکوره کمال اوزرینه
مبسوط اولای، نور شوینک الزمواضع و نوقانینک کنتظاری و اخور سفتیک بعضی مواضعی خراب و باطل
شراب اولوب تجرید و تجارت و مرمت اولنقد نقر احتیاج ابله محتاج اولمغله خان منکوره اوطولرینه طملا
اصلا کین اولمق ممکن اولما معین قبل ستر عرن اوزرینه داریلوب مواضع منکوره نقر ابله تجرید و مرمت
اولنقد نکلندر محاسبه کشف و خیر و تحمین اولنقد معلوم بزر و سیر کلرینه جانب شریعت مطهره؛ مولانا متشاقق افندی
بالطلب ارسال اولنوب اولدر اخی میرنه مرقومیه خاصه معمار اولای، استناد فضلی حاد سن و ذیل مسطورده مسطورده مسطورده
اول ایست و مسطورده حال و وقف و شعور کوا اولای، بیغرض مسلمان ابله محل منکوره داریلوب نظر اولنقد قدر

Resim 8: BŞS B90 s.12. (22 Nisan 1622)

EXTENDED ABSTRACT

The purpose of this research; is to reveal the duties and authorities of the city architects, and to remind that they are the officials who, as the caliph of the Hassa Chief Architect, do the works such as construction, repair and termination of the buildings.

Although the Ali Pasha Caravanserai in Bursa is also recorded as another structure of Mimar Sinan, it reveals the relationship of the architects' quarry with the city architects. Studies on the inn are briefly included in the articles about the monumental works of Bursa.

The basis for attributing the building to Mimar Sinan is that it is included in the manuscripts called Tezkiretü'l-Bünyan and Tezkiretü'l-Ebniye, which contain a list of Sinan's works. Evliya Çelebi also confirms this information in his Seyahatname. However, in a provincial center close to the capital city like Bursa, there is no contribution of city architects to the structure, center-country cooperation and/or a different evaluation.

The number of buildings that Mimar Sinan left behind during his lifetime exceeds 450. Sinan as a public architecture; We can say that it creates caravanserai/inn structures in inner city complexes, range complexes and as detached structures in bazaars or commercial areas. Yeni Galle Inn, which is defined as Bursa Ali Pasha Caravanserai in the context of our study, is also one of the inner city caravanserai structures. For this reason, it would be a more correct approach to compare the caravanserais, which are detached structures belonging to Sinan, with the Bursa Ali Pasha Caravanserai.

The fact that Sinan, who was the chief architect of the heyday of the empire, built a large number of buildings due to the intensity of orders from the dynasty, reveals the impossibility of catching up with the construction of these buildings in terms of time. In this case, Hassa Architects' Association met the demands with an effective team work.

Architects in Bursa were appointed by the chief architect in Istanbul. Bursa Chief Architect was responsible for the architectural activities of Mudanya, Kite and İnegöl regions besides Bursa. Among his duties were the land surveys for the buildings, the supply of master-workers to work in the buildings, and the responsibility of doing the work correctly and with quality until the completion of the buildings. We gave the years 1561-1565, when Semiz Ali Pasha was the grand vizier, as the construction years of the Galle Inn. Considering that the chief architect of Hassa, Sinan Ağa, used local

architects especially in rural buildings, Veli, son of Architect Hızır, was working in Bursa at that time.

Bursa Gâlle Inn, like many inns of Bursa built before it, has an open courtyard and two floors. However, the adaptation to the road and façade situation must have been taken into account, as it does not have a regular rectangular plan. Due to the use of stone-brick workmanship, materials suitable for the urban texture were used. The long side of the double-sided inn is seen on the Suphi Bey map dated 1278 (1861), where there is a street and the short side has another entrance. The street-facing parts should have been built in order to increase the commercial function.

The effectiveness of city architects in provincial works in terms of identifying the architect of the inn enabled us to deal with the city architects in Bursa. Thus, by making logical inferences over strong probabilities with the information we have obtained, we have obtained near-conclusive results.

Despite the shortage of staff, we mentioned in this period, the high number of buildings also suggests that the chief architect exhibited a strong management in the administrative direction. The fact that the builder of the building was active in 1561-1565 indicates the city architect Veli, the son of Hızır, who was in Bursa during this period. Apparently, while Sinan was producing buildings for the sultan and his immediate family - his family, the architect/master community organized in provincial cities was also building according to certain standards.